

ANTIIKIN ASKEESI JA ITSESTÄ HUOLEHTIMISEN ETIIKKA

MICHEL FOUCAULT: *L'Herméneutique du sujet – Cours au Collège de France 1981–1982. Gallimard ja Seuil, Paris 2001.*

MICHEL FOUCAULT: *The Hermeneutics of the Subject – Lectures at the Collège de France 1981–1982. Palgrave Macmillan, New York 2005.*

Michel Foucault'n tuotantoon ilmestyi sen loppuvaiheessa uusi aihepiiri: antiikki. Filosofisten, kaunokirjallisten ja lääketieteellisten tekstien kautta hän tutki etenkin antiikin sukupuolietiikkaa sekä filosofian harjoittamisen käytäntöjä. Foucault korosti myös antiikin filosofian merkitystä omalle ajattelulleen. ”Subjektin hermeneutiikka” (*L'Herméneutique du sujet*) esittelee sekä Foucault'n antiikin tulkintojen metodia ja sisältöä että hänen omaa myöhäisfilosofiaansa, joka kehittyi vuoropuhelussa antiikin tekstien kanssa.

”Subjektin hermeneutiikka” on luentosarja, jonka Foucault piti Collège de Francesa 1981–1982. Foucault, jonka oppituoli oli hänen omasta toivomuksestaan nimetty ”ajattelujärjestelmien historiaksi”, luennoi Collège de Francesa vuodesta 1971 kuolinvuoteensa 1984 asti. Viime vuosina näitä luentosarjoja on sekä julkaistu ranskaksi että käännetty englanniksi. ”Subjektin hermeneutiikka” on ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa julkaistu antiikkia käsittelevä luentosarja. Collège de Francen luennoilla opettajien odotettiin käsittelevän käynnissä olevaa tutkimustaan eli ”tiedettä luomassa itseään”. Luennoissaan antiikin teksteistä Foucault esitteli omaa filosofista työtään, joka hänen myöhäisfilosofiassaan suurimmaksi osaksi koostui hän-

nen antiikintutkimuksistaan.

Foucault korostaa ”Subjektin hermeneutiikassa”, kuten myös monissa 80-luvun artikkelissaan ja haastatteluissaan, olevansa kiinnostunut ennen kaikkea totuuden ja subjektin välisestä suhteesta sen erilaisissa historiallisissa muodoissa. ”Subjektin hermeneutiikassa” hän tutkii tätä suhdetta antiikin filosofiassa, jota hänen mukaansa luonnehti pyrkimys itsestä huolehtimiseen (*epimeleia heautou*). Foucault'n mukaan kyseessä on ”tietty tapa tarkastella asioita, kohdata maailma, toimia [...] *Epimeleia heautou* on asenne: suhteessa itseen, suhteessa toisiin ja suhteessa maailmaan. [...] *Epimeleia heautou* merkitsee aina myös tiettyjä toimia, joissa itse harjoittaa, muokkaa, puhdistaa, muuttaa ja muotoilee itseään.” (LHS 12–13; HS 10–11.)¹

Foucault väittää, että itsestä huolehtiminen määrittä filosofiaa kautta antiikin, mutta etenkin hellenistis-roomalaisessa ajattelussa se muodostui erityiseksi kulttuuriseksi ilmiöksi ja tapahtumaksi (*événement*), joka ei ole kiinnostava ainoastaan aatehistoriallisena aikakautena vaan merkittävänä vaiheena historiassa, jossa länsimainen subjekti on muodostunut. Hän esittää: ”Nähdäkseni kaikessa ajattelun historiassa on panoksena, haasteena nimenomaan tavoittaa hetki, jolloin [...] kulttuurinen ilmiö on tosiasiallisesti syntynyt ajattelun historiaan, ratkaiseva hetki, jolla on yhä merkitystä nykyiselle subjektina olemisen tavалlemme.” (LHS 11; HS 9.)

Foucault soveltaa antiikin tekstien tulkintaan aiemmissa teoksissaan muotoilemiaan käsitteitä ja menetelmiä. Paluu antiikkiin on osa subjektin genealogiaa, jonka hän

ajattelunsa myöhäisvaiheessa ilmoitti tutkimuskohteekseen. Subjektin genealogia on historiallista tutkimusta siitä, kuinka tietyn aikakauden käsitykset, käytännöt, valtasuhteet ja totuudet myös tuottavat tietynlaisia subjekteja. Esimerkiksi seksuaalisuutta säätelevät ja ohjaavat yhteiskunnalliset käytännöt vaikuttavat ihmisen kokemukseen itsestään seksuaalisena subjektina ja tietynlaisen seksuaali-identiteetin kantajana.

Foucault ei lue antiikin teksteistä mielenfilosofista teoriaa, vaan käytäntöjä, joilla omana aikanaan on tosiasiallisesti vaikutettu subjektuuden muotoihin. Foucault tarkastelee antiikin filosofista askeesia (*askesis*), jota hän käsittelee itsetekniikoiden (*techniques de soi*), itsekäytäntöjen (*pratiques de soi*) tai aikalais-taan, antiikintutkija Pierre Hadot'ta seuraten henkisten harjoitusten (*exercices spirituels*) käsitteiden avulla. Tällaisia tekniikoita olivat erilaiset filosofiset elämäntavat, miehistelyharjoitukset ja muut filosofiset menetelmät, joiden tavoitteena oli filosofisten oppien sisäistäminen siten, että ne muodostuvat osaksi harjoittajansa ajattelu- ja elämäntapaa. Sokrateen henkilöahmo toimii esimerkkinä elämäntaidon opettajasta, joka ei luennoinut puhelukumppaneilleen filosofisia dogmeja, vaan kyselymenetelmänsä avulla yritti auttaa heitä tutkimaan omia ajattelutapojaan ja uskomuksiaan. Hellenistis-roomalaisen kauden filosofiakoulut markkinoivat itseään terapioina, jotka auttaisivat harjoittajiaan tavoitteilemaan onnellista ja tasapainoista elämää.

Eräs antiikintutkimuksen kannalta merkittävä puoli Foucault'n tulkinnaassa on juuri huomion kiinnittäminen

käytäntöihin ja harjoituksiin. Hän analysoi antiikin filosofioita etenkin siitä näkökulmasta, kuinka filosofiset käsitykset pantiin käytäntöön erilaisissa harjoituksissa (stoalaisessa askeesissa) tai oppilaan ja opettajan välisessä eroottisessa suhteessa (Sokrates ja Alkibiades). Foucault tarkastelee ”Subjektin hermeneutiikassa” itsestä huolehtimisen aihepiiriä kolmessa eri muodossa, jotka sijoittuvat ajallisesti Kreikan klassiselta kaudelta varhaiskeskiajalle. Sokrateen ja Platonin filosofian, hellenistis-roomalaiset filosofikoulut ja varhainen kristillinen kulttuuri edustavat Foucault’n mukaan kolmea erilaista järjestelmää, joissa ihmisiä opastettiin erilaisin keinoin muokkaamaan itseään ja huolehtimaan sielustaan. On selvää, ettei näiden kolmen kauden väliin sijoittuvissa käännteissä ole kyse kronologisista siirtymistä, sillä esimerkiksi hellenistis-roomalaiset ja varhaiskristilliset ajattelijat toimivat osittain samaan aikaan ja vaikuttivat myös toisiinsa. Foucault tarkastelee siirtymiä erilaisista ajattelujärjestelmistä ja hengellisyden käytännöistä toisiin sekä niihin liittyviä erilaisia tapoja sitoa yhteen subjekti ja totuus. Analyysi tuo esiin käännöksiä ja suunnanmuutoksia, mutta myös jatkuvuuksia ja uudelleentulkintoja. Foucault tarkastelee eri itsestä huolehtimisen muotoja suhteessa ruumiista huolehtimiseen ja lääketieteeseen (dietetikka), hallitsemiseen ja poliittisiin rooleihin (ekonomiikka) sekä rakkauteen ja sukupuolielämään (erotiikka). Tämä näkökulma muodostaa yhtymäkohdan *Nautintojen käyttöön ja Huoleen itsestä* (Seksuaalisuuden historian osat II ja III), joissa Foucault tarkasteli antiikin sukupuolietiikkaa näiden aihealueiden kautta.

RAKKAUS TIENÄ ITSETIETOON DIALOGISSA ALKIBIADES I

Foucault keskittää tarkastelunsa klassisen Kreikan itsestä huolehtimisen filosofiaista lähinnä pitkään analyysiin *Alkibiades I* -dialogista. Dialogi sisältyy Platonin korpukseen mutta monet tutkijat pitävät sitä epäperäisenä. Uusplatonisteille *Alkibiades* oli tärkeä dialogi, josta Platonin filosofian opiskelu kuului aloittaa. Foucault’lle Alkibiadeen ja Sokrateen vuoropuhelu edustaa esimerkillistä itsestä huolehtimisen filosofian oppituntia.

Dialogissa Alkibiades kuvaillaan komeaksi nuoreksi mieheksi, jolla on kunnianhimoiset aikeet mennä mukaan politiikkaan. Ajautuminen keskusteluun Sokrateen kanssa kuitenkin osoittaa, ettei Alkibiadeella ole aavistustakaan niistä asioista, joista hän oli menossa puhumaan Ateenan kansankokoukseen – esimerkkinä voidaan mainita oikeudenmukaisuus. Alkibiades huomaa omien mielipiteidensä ja uskomustensa olevan ristiriitaisia: hän oli kuvitellut tietävänsä, mitä tarkoittavat oikeudenmukainen, hyvä ja hyödyllinen, mutta ei todellisuudessa tiennytkään. Kun Alkibiadeen tietämättömyyden tila on käynyt ilmi, Sokrates kysyy: ”No hyvä. Mitä sitten ajattelet itsestäsi? Aiotko pysyä sellaisena kuin olet, vai haluatko ryhtyä johonkin?” (119 a.)² Se, mihin Alkibiadeen olisi ryhdyttävä, on noudattaa Delfoin oraakkelin käskyä ”Tunne itsesi!” (*gnōthi seauton*) sekä alkaa kantaa huolta itsestään (*epimeleia heautou*), jotta asia olisi valmis poliittiseen elämään.

Foucault’n tulkinta dialogista korostaa itsestä huolehtimisen suhdetta itsetietoon,

kasvatukseen, erotiikkaan ja politiikkaan. Ensimmäinen ja laajin aihepiiri muodostuu dialogin kahden kehotuksen, itsestä huolehtimisen ja itsen tuntemisen, välisen suhteen sekä dialogin minuuskäsitteen tarkastelusta. Foucault väittää, että vaikka dialogissa keskustellaan pitkään siitä, mitä itse on ja miten tieto siitä on mahdollista, käsky ”tunne itsesi!” asettuu perustavamman tavoitteen alaisuuteen. Foucault’n mukaan dialogin ensisijaisena sisältönä on osoittaa itsestä huolehtimisen tärkeys. Jotta Alkibiades osaisi tulevaisuudessa hallita muita, tulee hänen ensin kiinnittää huomiota omaan sieluntilaansa, tietämättömyyteensä ja ristiriitaisiin käsityksiinsä. Oman itsen työstäminen edellyttää itsetuntemusta. Sokrateen sanoin: ”Voimmeko siis koskaan tietää, mikä taito tekee meidät itsemme paremmiksi, ellemme tiedä, mitä me itse olemme?”, mihin Alkibiades vastaa: ”Ei se ole mahdollista.” (128 e–129a.)

Mutta mihin viittaa käskyn ”Tunne itsesi!” persoonapronomini *heauton*? Minuuden filosofisen ongelman esiin nostaminen on antiikin filosofian tutkimuksen kannalta kiinnostava teema ”Subjektin hermeneutiikassa”. Foucault paneutuu dialogin kohtaan, jossa Sokrates ja Alkibiades selviävät itsen ja itselle kuuluvan eroa. Sokrates kysyy: ”Mutta sanopa, kenelle sinä nyt puhut? Minulleko?”, johon Alkibiades vastaa: ”Sinulle” (129 b). Tämän jälkeen keskustelijat toteavat, että puhuja on eri asia kuin käyttämänsä sanat ja että ylipäätään ihminen itse on eri asia kuin se, mitä hän käyttää tai mikä hänelle kuuluu, kuten sanat, vaatteet tai rahat. Myös ruumis on jotakin ihmiselle

kuuluvaa, käytettävä väline, eikä siis ihminen itse (129 a–e).

Foucault tulkitsee, että avain dialogin minuuskäsitykseen löytyy verbistä “käyttää” (*khra-omai*). Minuus samastuu dialogissa sieluun, mutta ei sieluun substanssina vaan subjektina, toimijana, joka käyttää ruumista. Minuus tulee tällöin Foucault’n mukaan merkitsemään yksilön toimintatapoja ja suhtautumista itseensä, vartaloonsa, toisiin ihmisiin ja maailmaan ylipäänsä. Huoli itsestä eroaa näin ollen muista tiedon aloista, kuten lääkintätaidosta, taloudenhoidosta ja ruumiillisesta rakkaudesta, koska ne keskittyvät vain ihmiselle kuuluvaan, eivät ihmiseen itseensä. Kuten Epiktetes toteaa, kun Sokrates kehottaa Alkibiadesta: “Koeta nyt siis olla niin kaunis kuin mahdollista”, ja Alkibiades lupaa sitä yrittää (131 d), ei tämä tarkoita, että Alkibiadeen tulisi “kammata kiharansa ja nyppiä säärakarvansa”³ – nuorukainenhan kuvailtiin dialogissa muutenkin esimerkillisen komeaksi. Itsestä huolehtimisen tavoitteena on tehdä meistä kauniita sen kautta, että tulemme mahdollisimman hyviksi toiminnan subjekteiksi.

Toinen Foucault’n *Alkibiades*-tulkinnan keskeinen aihepiiri on kasvatustila. Dialogissa osoitetaan Alkibiadeen kasvattajien ja huoltajien kelvottomuus, sillä hehän ovat antaneet oppilaansa ajautua onnettomaan tietämättömyyden tilaansa. Samalla osoitetaan Alkibiadeen olevan oikeanlaisen kasvatuksen tarpeessa. Foucault painottaa toisen roolin merkitystä itsestä huolehtimisen etiikassa: Alkibiades ei voi tulla hyväksi ihmiseksi yksin. Sokrates esittää asian silmämetaforan avulla. Silmä hän ei voi katsella suoraan

itseään vaan se tarvitsee tätä varten peilin. Sokrateen mukaan paras peili on sellainen, joka on samanlainen kuin asia, jota se heijastaa – tässä tapauksessa siis toinen silmä. Kuten itseään voi katsoa silmiin toisen silmien kautta, sielu näkee itsensä parhaiten toisen sielun kautta, ja nimenomaan katsomalla sielun korkeinta osaa eli viisautta. (130 c – 131 a.) Oppiakseen tuntemaan itsensä Alkibiades tarvitsee filosofin, viisauden rakastajan, joka välittää hänen sielustaan ja tarjoaa peilin sielun kaunistamisen tarpeisiin.

Tästä päästään Foucault’n tulkinnan kolmanteen pääkohtaan: erotiikkaan. Foucault’n mukaan Sokrates on erityisasemassa Alkibiadeen henkisessä kasvatuksessa nimenomaan tämän rakastajana. Siinä missä Alkibiadeen muut rakastajat, joita hänellä kerrotaan olleen suuri joukko, olivat rakastaneet vain hänen ruumistaan, Sokrateen rakkaus ei kohdistu vain johonkin Alkibiadeelle kuuluvaan vaan häneen itseensä. *Alkibiadeen* eroottisen teeman analyysin pohjalta Foucault esittää, että klassisessa Kreikassa pedagogiikka ja erotiikka kietoutuivat yhteen. Hellenistis-roomalaiseen kulttuuriin siirryttäessä tapahtui käänne, jossa eroottiset suhteet erkanivat kasvatuksellisesta tehtävästä.

Neljäs Foucault’n painottama aihepiiri on politiikka. Kuten *Valtiossa*, tässäkin dialogissa ihminen samastetaan valtioon. Tämä käy ilmi Sokrateen tärkeässä repliikissä: “Ei siis pidä, rakas Alkibiades, pyrkiä saattamaan itseään enempää kuin valtiotakaan tyrannin valtaan, vaan hyveen hallittavaksi, jos halutaan elää onnellisesti” (135

b). Alkibiades on itseaiheutetussa orjuuden tilassa ja tästä tilasta eroon pääseminen on edellytys sekä hänen omalle onnellisuudelleen että hyveelliselle valtion asioiden hoitamiseksi. Foucault’n mukaan *Alkibiadeessa* itsestä huolehtimisen etiikka pohjimmiltaan tähtääkin juuri poliittiseen elämään ja toisten hallitsemiseen.

Dialogin lopussa Sokrates kertoo pelkäävänsä, että Ateenan julkinen elämä lopulta sittenkin tempaa Alkibiadeen mukaansa, pois itsestä huolehtimisen elämäntavasta. Historian valossa Sokrateen ou nastelut pitivätkin paikkansa, sillä Alkibiades oli tyrannimainen johtaja, joka syyllistyi poliittiseen kieroiluun ja verisiin sotaretkiin. On yllättävää, että Foucault ei kiinnitä huomiota Alkibiadeen todelliseen henkilöähmioon, vaikka hän korostaakin dialogin poliittista teemaa ja Alkibiadeen valinta Sokrateen keskustelumppaniksi vaikeasti dialogin tulkinnan kannalta olennaiselta.

Foucault’n *Alkibiades*-tulkinnan tekeekin välillä vaikeaselkoiseksi juuri se, ettei pitkän ja yksityiskohtaisen analyysin tarkoituksena lopulta olekaan puhua dialogista sinänsä, vaan sen kautta koko Sokrateen ja Platonin edustamasta filosofian perinteestä ja koko itsestä huolehtimisen kulttuurista klassisen kauden Kreikassa. Erityisesti erotiikan ja kasvatuksen suhteen, toisen roolin sekä minuuden ongelman korostaminen tekevät Foucault’n analyysistä kiinnostavan *Alkibiades*-tulkinnan. Ongelmallista sen sijaan tuntuu, että Foucault katsoo dialogin edustavan kokonaista aikakautta ja filosofista perinnettä. Analyysi *Alkibiadeesta* tuntuu toimivan

aivan eri tasolla kuin hellenistis-roomalaisen kauden tarkastelu, jota Foucault tekee valtavan tekstiaineiston kautta ja jonka yhteydessä hän painottaa filosofisissa teksteissä esitettyjen ajatusten käytännön merkitystä kyseisten filosofioiden harjoittajille.

Alkibiadeen avulla Foucault haluaa tuoda esiin näkemyksensä totuuden ja subjektin suhteesta klassisen Kreikan itsestä huolehtimisen etiikkaan. Itsestä huolehtiminen edellyttää itsen työstämistä, muutosta, kasvua ja kasvatusta. Vain itsensä tunteva ja itsestään huolehtiva ihminen on kykenevä saavuttamaan totuuden, Alkibiadeen tapauksessa ymmärtämään, mitä ovat oikeudenmukaisuus ja hyvyys. Toisaalta myös totuus muuttaa subjektia tulemalla osaksi häntä.

Foucault kutsuu länsimaisen historian ”kartesiolaiseksi hetkeksi” sitä käännettä, kun subjektin ja totuuden välisestä suhteesta tulee ennen kaikkea tiedollinen ongelma. Arnold I. Davidson huomauttaa esipuheessaan ”Subjektin hermeneutiikan”, englanninkieliseen laitokseen, ettei kartesiolaista hetkeä tulee ymmärtää niinkään ajalliseksi vaan käsitteelliseksi muutokseksi. Tähän käänteeseen liittyy Foucault’n mukaan se, että länsimainen filosofia on etäännytynyt itsestä huolehtimisen tehtävästä ja alkanut korostaa tietoa. Käsky ”Tunne itsesi!” on historian saatossa sysännyt syrjään kehoituksen ”huolehdi itsestäsi!”. *Alkibiades*-analyysin on tarkoitus osoittaa, että antiikissa näiden kehotusten välinen suhde oli päinvastainen: itsetieto oli alistettu korkeammalle päämäärälle, itsestä huolehtimisen etiikalle.

HELLENISTIS-ROOMALAINEN ITSESTÄ HUOLEHTIMISEN KULTA-AIKA

”Subjektin hermeneutiikan” painopiste sijoittuu hellenistis-roomalaisen kauden filosofiakoulujen tarkastelulle. Eniten huomiota saavat stoalaiset. Foucault tarkastelee myös epikurolaisia ja kyynikoita, mutta esimerkiksi skeptikoita hän ei edes mainitse. Valikoivuus sekä aineiston että teemojen suhteen onkin ”Subjektin hermeneutiikkaa” lukiessa silmiinpistävää. Aristoteleen Foucault sivuuttaa vain lyhyellä huomautuksella, että Aristoteles sijoittuu antiikin itsestä huolehtimisen perinteen ulkopuolelle. Filosofiakoulujen yhteydessä Foucault keskittyy tarkastelemaan etiikkaa eikä juurikaan tuo esiin koulujen ehdottamien eettisten käytäntöjen teoreettisia perusteluja.

Foucault kutsuu hellenistis-roomalaista kautta ”itsestä huolehtimisen kulta-ajaksi”. Tämän kauden filosofiakouluissa itsestä huolehtiminen muodostui filosofian ensisijaiseksi päämääräksi ja jopa olemassaolon oikeutukseksi. Foucault kiinnittää erityisesti huomiota siihen, että tällä kaudella kehitettiin uudenlaisia filosofisia elämäntapoja ja itsetekniikoita.

Hellenistis-roomalaisessa filosofian harjoittamisessa oli Foucault’n mukaan kyse ”itse-subjektivaatiosta”. Filosofisten käytäntöjen tarkoituksena oli muokata harjoittajistaan eettisiä, oikein toimivia ja hyvään elämään kykeneviä subjekteja. Itsetekniikoiden avulla filosofian opit (Foucault’n termin tosi diskurssi) pyrittiin ottamaan osaksi omaa itseä. Opinkappaleita ei siis opiskeltu teoreettisen tiedon vuoksi, vaan oppien sisäistämisen

oli tarkoitus muuttaa ihmisen tapoja, reaktioita, asennetta sekä käsityksiä maailmasta ja itsestään. Foucault korostaa filosofian harjoittamisen tähden kokonaisvaltaiseen muutokseen: itsestä pyrittiin tekemään subjekti, joka mahdollisimman hyvin toteuttaa ihmiselle maailmassa varattu- ja korkeimpia päämääriä. Stoalaisen ideaaliviisaan tuli ilmentää kaikissa toimissaan ja arvostelmissaan sitä, että hän on oivaltanut maailmankaikkeuden järkevän luonteen.

Stoalaisissa itsetekniikoissa sisäistettävä totuus ei täytä niinkään episteemisen kuin filosofisen tiedon kriteereitä. Foucault hyödyntää tässä ranskan kahta ”tiedon” käsitettä. Käsitteellä *connaissance* hän tarkoittaa tietoa, joka pyrkii tarjoamaan luotettavan kuvauksen kohteestaan, mutta joka jää ihmiseen itseensä nähden ulkokohtaiseksi, ja käsitteellä *savoir* filosofista tietoa, jonka kriteerit muodostuvat sen kyvystä vaikuttaa ihmisen elämään ja ajattelutapoihin. Foucault tähdentää, että kyse on kahden tietämisen tavan erosta. Myös *connaissance*-tyylinen tieto voi kohdistua ihmisen sisäisiin asioihin, kuten sieluun, mielenliikkeisiin ja haluihin. Ihminen voi objektivoida itsensä tiedon kohteena. Hellenistis-roomalaisissa filosofiakouluissa ihmistä taas opetettiin subjektivoimaan itsensä filosofisten ihanteiden mukaisesti. Tällaisissa prosessissa hyödynnettävää tietämystä Foucault kutsuu *savoiriksi*.

Foucault antaa erityistä painoarvoa vaikutelmien hallitsemisen harjoittelulle. Stoalainen Epiktetos vertasi tällaisia harjoituksia yövartijaan, joka päästää ohitseen vain ne, joilla on paperit kunnossa, ja valvoo, ettei kukaan pääse

asiatta livahtamaan sisälle.⁴ Harjoituksen tarkoituksena oli käsittää mieleen saapuvat vaikutelmat ilman vääristyneitä tulkintoja siitä, että vaikutelmien kohteet saattaisivat vaikuttaa ihmisen mielenrauhaan ja hyveellisyyteen. Eräs Foucault'n analysoima vaikutelmatekniikka on stoalainen harjoitus, jossa torjuttiin mielikuvaa kuoleman pelottavuudesta. Tällaisessa "tulevan pahan mietiskelyssä" (*praemediatio malorum*) kuvitellaan yleisesti pahana pidettävä asia, kuten kuolema, ja tarkastellaan sitä stoalaisten oppien valossa. Tällöin käy ilmi, ettei asia sittenkään ole paha. Näin asioiden todellinen luonne oli tarkoitus erottaa meidän niihin heijastamistamme käsityksistä. Esimerkillinen kuoleman mietiskelijä stoalaisten keskuudessa oli keisari Marcus Aurelius. Itselleen kirjoittamassaan muistikirjassa (*Itselleni*) Marcus pohtii kuolevaisuuttaan ja vakuuttaa itselleen, että luonnon välttämättömyytenä kuolema ei ole pelottava asia. Kuoleman pitäminen silmien edessä toimii kehotuksena tavoitella viisautta ja hyvettä joka hetki, kuin loppu olisi jo käsillä.⁵ Foucault'n mukaan filosofia-koulujen itsetekniikoille onkin erityistä, ettei niitä harjoitettu suhteessa transsendenttiin (ideoiden maailmaan tai tuonpuoleiseen) vaan pyrki- myksessä elää mahdollisimman hyvin maailmassa tässä ja nyt.

Kuten aikaisemmissa historiallisissa tutkimuksissaan hulluudesta, rikollisuudesta ja seksuaalisuudesta, myös antiikin filosofisten käytäntöjen analyysissä Foucault kiinnittää huomiota erityisten, historiallisten prosessien vaikutuksiin ihmisen ruumiiseen. Foucault tarkastelee erilaisia

ruumiillisia itsetekniikoita, kuten ruoasta, juomasta tai seksistä pidättäytymistä. Vaikka stoalaiset pitivät ruumista hyveen kannalta toissijaisena, hyveellistä elämää tavoiteltiin ruumiillisen askeesin kautta. Stoalaiset pyrkivät ottamaan filosofiset opit eläväksi osaksi omaa itseään. Oppien sisäistämistä koeteltiin fyysisissä harjoituksissa: puutetta tulee voida kestää ajattelematta sen olevan itsessään paha asia. Foucault'n mukaan erona klassisen Kreikan perintöön onkin ruumiin ilmestyminen filosofisen itsestä huolehtimisen kohteeksi. Dietetiikasta tulee osa filosofian harjoittamista, filosofien ja lääkärin toiminta-alueet lähenyvät toisiaan.

Toisin kuin Platon, joka rajasi filosofoinnin valtion hallitsijoiden tehtäväksi ja etuoikeudeksi, hellenistis-roomalaiset filosofit katsoivat itsestä huolehtimisen tehtävän kuuluvan kaikille. Stoalaisilla tämä liittyi yhtäältä ajatukseen kaikkien ihmisten yhtäläisestä rationaalisesta luonnosta ja toisaalta näkemykseen, ettei utopistista ideaaliviisasta lukuun ottamatta kukaan toteuta rationaalista olemustaan oikein. Foucault yhdistää tämän ajatuksen käsitteeseen *stultitia* (hulluus, malttamattomuus, järjettömyys). *Stultus* on ihminen, joka ei vielä ole huolehtinut itsestään ja joka elää väärin käsitysten vallassa, harkitsemattomana ja tunteiden tempomana. *Stultuksen* tulisi muuttaa uskomuksiaan ja ajattelutapojaan päästäkseen eroon kurjasta olotilastaan ja tavoitellakseen hyveellistä elämää. Tätä muutosta hän ei kuitenkaan saa aikaan yksin: *stultus* tarvitsee mestarin.

Kuten *Alkibiades*-tulkinnassaan, Foucault kiinnittää myös

hellenistis-roomalaisten filosofia-koulujen yhteydessä huomiota filosofian harjoittamisen yhteisölliseen puoleen ja siihen sisältyviin sosiaalisiin suhteisiin. Hellenistis-roomalaisella kaudella filosofisen kasvatuksen tehtävä siirrettiin Foucault'n mukaan rakkaus-suhteista ystävien, kirjeenvaihtoverien tai mestarin ja oppilaan välisiin suhteisiin. Opetaja–oppilas-suhteen pedagogiikka ei Foucault'n mukaan enää liity erotiikkaan vaan uudenlaisiin hyveisiin ja itsetekniikoihin: opettajalla toden puhumiseen (*parrësia*) ja avoimuuteen, oppilaalla kuuntelemiseen, muistamiseen ja oppien toistamiseen esimerkiksi henkilökohtaisen muistikirjan (*hypomnēmata*) avulla. Foucault analysoi myös epikuro-laista ystävyyttä filosofian harjoittamisen tekniikkana.

KRISTILLISET ITSETEKNIIKAT JA SYNTISEN SUBJEKTIN SYNTY

Kristillisellä kulttuurilla Foucault kertoo tarkoittavansa lähinnä 300–400-luvun varhaiskristillistä perinnettä. Hän tarkastelee esimerkiksi Johannes Cassianuksen ja Augustinuksen kirjoituksia sekä varhaisten luostariliikkeiden käytäntöjä ja sääntöjä. Toisin kuin Platonian ja hellenistis-roomalaisen kauden filosofioita, Foucault ei käsittele kristinuskoa omana kokonaisuutenaan. Silti kristillisellä perinteellä ja etiikalla on tärkeä asema itsestä huolehtimisen analyysissä. Siinä missä *Alkibiades*-tulkinta tuo esiin siirtymän klassisesta Kreikasta itsestä huolehtimisen kulta-aikaan, niin kristillisen perinteen itsekäytännöistä tehdyt huomioiden avaavat historiallista analyysia kohti seuraavia aikakausia ja nykypäivää.

Foucault kiinnittää huomiota siihen, että kristillinen kulttuuri omaksui monia hellenistis-roomalaisen kauden itsekäytäntöjä, mutta tulkitsi ne uudelleen ja muokkasi ne kristinuskon oppeihin sopiviksi. Esimerkiksi Epiktetoksen vaikutelmien hallintaan tähtäävät tekniikat ja yövartijavertaus löytyvät myös kristillisistä lähteistä. Foucault kuitenkin korostaa, että näillä tekniikoilla tavoiteltiin nyt aivan toisenlaisia päämääriä. Foucault'n mukaan kristillisissä vaikutelmatekniikoissa oli kyse vaikutelman alkuperän selvittämisestä ja sen puhtauden tai epäpuhtauden arvioimisesta. Vaikutelmien tarkkailuun liitettiin myös muita tekniikoita: mielenliikkeiden tulkitseminen kristinuskon oppien avulla ja paljastaminen uskonnolliselle auktoriteetille ripissä (*l'aveu*). Foucault kutsuu kristillisiä itsekäytäntöjä subjektin hermeneutiikaksi, koska niissä sielun liikkeet asetettiin kristilliseen tulkitakehykseen. Sielunliikkeet tuli tunnistaa, tulkita ja tunnustaa.

Ripittäytyminen on Foucault'n lempiesimerkki kristillisistä itsetekniikoista. Ripittäytymiseen tiivistyy monia muutoksia, joita itsestä huolehtimisessa tapahtui siirryttäessä hellenistis-roomalaisesta kristilliseen kulttuuriin. Aiemmin filosofisen totuuden kautta oli tavoiteltu eettiseksi ja onnelliseksi subjektiksi tuleamista. Foucault'n analyysissa kristilliset itsetutkiskelutekniikat taas edustavat toisenlaista subjektin ja totuuden välistä suhdetta. Ripittäytymisessä totuuden "paikaksi" asettuukin ihmisen sielu. Ihmisen tehtäväksi muodostuu oman sielunsa totuuden löytäminen ja paljastaminen. Samalla askeesin positiivinen

merkitys harjoituksena muuttui Foucault'n mukaan itsen kieltämiseksi. Uusien tekniikoiden myötä on syntynyt syntinen subjekti, jonka pelastus riippuu katumuksesta ja ripittäytymisen rehellisyydestä. Näin totuuden ja subjektin suhteeseen astuu mukaan myös auktoriteetti, joka ottaa vastaan ripittäytymisen ja määrää oikeasta tulkinnasta ja katumusharjoituksista. Foucault tekee nähdäkseni tärkeän huomion hellenistis-roomalaisten filosofiakoulujen askeesista todetessaan, ettei sitä harjoitettu suhteessa ulkoiseen auktoriteettiin. Esimerkiksi stoalaisuus pyrki auttamaan ihmisiä tulemaan autonomisiksi ja itseriittoisiksi, jolloin mikään ulkoinen asia ei järkytä heidän mielentyyneyttään. Filosofian harjoittamisessa toisella ihmisellä oli tärkeä rooli esimerkiksi kasvattajana tai kirjeenvaihtoverina, mutta ei auktoriteettina, joka arvioi mielenliikkeiden puhtautta.

Foucault väittää, että siinä missä filosofinen tieto (*savoir*) oli hellenistis-roomalaisille filosofioille tärkeää, koska se auttoi ihmistä muodostamaan oikeanlaisen suhteen itseensä ja maailmaan, asetettiin kristillisessä kulttuurissa uudenlainen tiedollinen vaatimus. Nyt haluttiin saada tietoa (*connaissance*) siitä, kuka yksilö on. "Kristillinen itsetieto saavutetaan tekniikoilla, joiden olennaisena tehtävänä on hajottaa sisäisiä kuvitelmia, tunnistaa sieluun ja sydämeen syntyvät kiusaukset sekä tehdä tyhjiksi viettelykset, joiden uhreja saatamme olla. Tämä saavutetaan tulkinnan (*déchiffrement*) menetelmällä, joka suuntautuu sieluun paikantuviin salaisiin tapahtumiin ja liikkeisiin. Niiden alkuperä, tarkoitus ja

muoto on saatava selville. Tarvitaan jatkuvaa itsen eksegetiikkaa." (LHS 245; HS 255-256.)

Foucault'n mukaan kristinuskon myötä vakiinnutettiin tietyt tavat ajatella subjektin ja totuuden välistä suhdetta. Tällä on ollut kauaskantoisia vaikutuksia. Ihmistä koskevan tiedon (*connaissance*) itseisarvoinen tavoittelu on Foucault'n mukaan jäänyt perustavaksi osaksi länsimaista ajattelua. Filosofisen tiedon (*savoir*) merkitys on puolestaan painunut unhoon ja ihmistä itseään koskeva tieto on erkaantunut itsensä huolehtimisen tehtävästä, johon se vielä Sokrateen ja Platonin filosofiassa oli yhteyttynyt. Eräs "Subjektin hermeneutiikan" tavoitteista selvästi onkin antiikin kautta herättää kysymys nykyisestä filosofiakäsityksestä ja filosofisen tiedon tarpeesta.

Toisen merkittävän muutoksen hellenistis-roomalaisesta kristilliseen kulttuuriin siirryttäessä Foucault paikantaa itsestä huolehtimisen asemaan *etiikkana*. Hän esittää, että kristillinen ajattelu yhdistää etiikan sääntöjen, kieltojen ja käskyjen järjestelmään. Antiikissa *ēthos* tarkoitti oikeanlaista toimijuutta, olemisen tapaa ja käytöstä. Foucault'n tulkinnan mukaan antiikin eettisissä pohdintoissa toimijuus muodosti keskeisemmän ongelman kuin kielto tai laki.

Myös tämän ajattelutavan Foucault katsoo kristinuskon juurruttaneen länsimaiseen historiaan siten, että nykyään itsestä huolehtimisen etiikan positiivinen merkitys ja itseisarvoinen harjoittaminen ovat enimmäkseen unohtuneet. Foucault'n mukaan "laki oli vain eräs puoli tässä pitkässä historiassa, jonka myötä muotoutui se länsimainen

subjekti, jonka kohtaamme nykyään.” (LHS 109; HS 112.) Foucault kuitenkin hahmottelee myös historiallista jatkumoa, jossa on yritetty palauttaa “elämisen taidon” ja “itsen etiikan” positiivinen merkitys ja nostaa ne uudelleen filosofian päämääräksi. Tähän jatkumoon hän lukee esimerkiksi Montaignen, Schopenhauerin, Nietzschen, Baudelairen ja anarkismin ja selvästi ajattelee kuuluvansa siihen myös itse.

ANTIIKKI JA SUBJEKTIN GENEALOGIA

Kun lukee “Subjektin hermeneutiikan” pitkiä analyyskejä antiikin filosofioista alkaa välillä ihmetellä, mihin Foucault tällä kaikella oikeastaan pyrkii. Luentojen lähes viidestä sadasta sivusta vain muutamalla hän käsittelee antiikin tulkintojen merkitystä oman myöhäisfilosofiansa hankkeelle. Joillakin luennoilla hän kuitenkin siirtyy antiikin tekstien lähiluvusta nykyisyyteen ja kertoo omista pyrkimyksistään. Esiin nousevat antiikin asema subjektin historiassa, antiikin ja etenkin hellenistis-roomalaisten filosofiakoulujen tarjoama etiikan malli sekä nykyisen hallinnoimisen kritiikki.

Tulkinnassaan hellenistis-roomalaisen kauden itsetekniikoista Foucault korostaa, että niiden harjoittaminen tähtäsi vapauteen. Esimerkiksi stoalaisten yhteydessä tämä tarkoittaa viisaan onnellista olotilaa, jota määrittää vapaus tunteista, mielihästä ja ulkoisten olosuhteiden vaikutuksesta mielenrauhaan. Foucault korostaa myös vapautta harjoittaa tai olla harjoittamatta näitä tekniikoita. Filosofisen koulukunnan ihanteiden

mukaisen elämän tavoittelu oli itse kunkin henkilökohtainen asia, yhteiskunnallista painostusta tähän ei ollut.

Tämä puoli Foucault’n tulkinnassa vaikuttaisi olennaiselta hänen omalle hankkeelleen. Tämä liittyy Foucault’n myöhäistuotannossa monesti toistuvaan kysymykseen filosofian nykyisestä roolista. *Nautintojen käytössä* Foucault pohdii, voisiko filosofia tänään olla sitä, “mitä se oli aiemmin – ‘askeesia’, ajattelun alueella tehtävää itsen harjoittelua.”⁶ Antiikin filosofisten itsetekniikoiden avulla ihmiset saattoivat halutessaan muokata itseään ja tavoitella vapautta, hyvää elämää ja onnellisuutta. Sen sijaan nämä tekniikat eivät liittyneet mihinkään ulkoisen hallitsemisen järjestelmään.

“Subjektin hermeneutiikassa” Foucault tuo esiin, että itsestä huolehtiminen voisi tarjota poliittisen voimavaran nykyisille ihmisille. Tämä voimavara liittyy mahdollisuuteen vastustaa erilaisia hallinnoimisen (*gouvernementalitè*) muotoja. Hallinnoitavuuden, joka tässä määritellään vastavuoroisten valtasuhteiden strategiseksi kentäksi, historiallisen analyysin tulee Foucault’n mukaan huomioida itsestä huolehtimisen etiikka. Itsestä huolehtimisen etiikan strateginen merkitys liittyy siihen, että se avaa mahdollisuuden uudenlaisten subjektien muotojen tavoitteluun ja ulkoapäin asetettujen identiteettien kritiikkiin.

Foucault perustelee antiikin merkitystä subjektin genealogiassa seuraavasti: “Jos haluaa tutkia subjektiviteetin historiaa – tai pikemminkin, subjektin ja totuuden välisten suhteiden historiaa – täytyy yrittää löytää uudelleen erittäin pitkät ja hitaat siirtymät

siitä subjektiviteetin dispositiivista, jota määrittävät tiedon henkisyys (*spiritualité du savoir*) ja subjektin suorittama totuuden harjoittaminen, tähän toiseen subjektiviteetin dispositiiviin, joka on omamme ja jota hallitsevat, näin uskon, kysymykset subjektia itseään koskevasta tiedosta (*connaissance*) ja siitä, noudattaako subjekti lakia.” (LHS 304–305; HS 319.)

Antiikki muodostuu merkittäväksi tapahtumaksi (*événement*) subjektin historiassa, koska subjektin suhde totuuteen ei liittynyt subjektin kohdistuvaan tietoon vaan totuuden omaehtoiseen, henkilökohtaiseen harjoittamista. Foucault väittää, että kristinuskon välittämien historiallisten kehityskulkujen myötä lakia on alettu ajatella etiikan olemukseksi. Foucault huomauttaa, että nykyään meille itsestä huolehtimisen etiikka helposti kalskahtaa egoismita, dandyismilta tai vetäytyemiseltä. Nykyinen kulttuuri ei löydä sisältöä itsesuhteiden etiikalle, “siitä huolimatta, että se [itsen etiikan rakentaminen, M.G.] saattaa olla kiireinen, perustavanlaatuisen ja poliittisesti välttämätön tehtävä, jos on niin, että itsen suhde itse on loppujen lopuksi ensimmäinen ja viimeinen poliittisen vallan vastustamisen paikka.” (LHS 241; HS 252.) “Subjektin hermeneutiikan” tarkoituksena on tuoda esiin itsestä huolehtimisen etiikka positiivisessa merkityksessään, joka sillä oli antiikissa. Vaikka huolehtimisen kohteena on minuus, sen tarkoituksena oli opastaa ihmisiä toimimaan oikein suhteissaan toisiinsa. Itsestä huolehtimisen etiikka tähtäsi hyvän, eettisen toimijuuden muokkamiseen, ei säännön noudattamiseen.

Foucault'n käsitteet ja menetelmät tuovat esiin kiinnostavia piirteitä antiikin filosofioista. "Subjektin hermeneutiikan" tekee paikoin hankalasti lähestyttäväksi se, että hän hyödyntää antiikin tulkinnassaan aiempien teosten käsitteistöä sitä sen kummemmin selittämättä. Fou-

cault'n ansioksi voi joka tapauksessa laskea sen, että hän ylipäänsä kiinnitti huomiota hellenistis-roomalaisen kauden filosofioihin. "Subjektin hermeneutiikan" jälkipuheessa Frédéric Gros luetellee tätä aikakautta käsittelevän tutkimuskirjallisuuden, joka oli olemassa ennen Fou-

cault'ta. Lista on häkellyttävän lyhyt. Huomion kiinnittäminen minuuden aihepiiriin, filosofian harjoittamisen käytäntöihin ja filosofisissa kirjoituksissa esiintyviin sosiaalisiin rooleihin tekevät "Subjektin hermeneutiikasta" kiinnostavan ja omaperäisen antiikin tulkinnan.

Malin Grahn

V i i t t e e t

1. Suorat lainaukset on suomennettu ranskankielisestä alkuteoksesta *L'Herméneutique du sujet: Cours au Collège de France 1981–1982*, 2001. Lyhenne
2. Platon: *Alkibiades I, Teokset VII*, suom. A. M. Anttila, 1999.
3. Epictetus, *Discourses* III.i.42.
4. Epictetus, *Discourses*, III.xii.10–15.
5. Marcus Aurelius, *Itselleni*, II, 2–6, 11–17.
6. *L'Usage des plaisirs*, 15.

K I R J A L L I S U U S

Aurelius, Marcus: *Itselleni*. Basam Books, Helsinki, 2004.
Epictetus: *The Discourses as Reported by Arrian*, osa II: *Books II and IV, The Manual and Fragments*, kääntänyt W.A.

Oldfather. Harvard University Press, Cambridge, 1966.
Platon: *Alkibiades I, Teokset VII*, suom. A.M. Anttila. Otava, Helsinki, 1999.
Foucault, Michel: L'Herméneu-

tique du sujet: Cours au Collège de France 1981-82, sarjassa *Hautes Études*, Gallimard ja Seuil, Pariisi, 2001.
Foucault, Michel: *L'Usage des plaisirs*. Gallimard, Pariisi, 1984.